

Funkcjonalizm w Słowacji - narzędzie nowoczesności i odrodzenia narodowego

Henrieta Moravčíková
Bratysława, Słowacja

Słowacy wychodzą z szalasów na bulwary

William Ritter, 1931¹

Gdy w 1919 roku Bratysława stała się siedzibą rządu tymczasowego, po raz pierwszy w historii stolica państwa mieściła się w Słowacji. Po paru latach Bratysława stała się także centrum politycznym, gospodarczym i kulturalnym. O ile na początku stulecia jedynymi depozytariuszami kultury narodowej byli słowaccy patrioci, lata 20-te należały już do kosmopolitycznych modernistów, którzy w kawiarniach Bratysławy omawiali najświeższe trendy artystyczne i polityczne. Poczucie krzywdy i beznadziejności, towarzyszące Słowakom w XIX wieku, ustąpiło poczuciu entuzjazmu i wiary w siebie. Obok problemów narodowych, w społeczeństwie pojawiły się wartości uniwersalne, a nowoczesność pojmowana jako sens wszelkiego działania wyznaczała horyzont arty-
stom, politykom, architektom i ich klienteli.

Złoty wiek architektury słowackiej

W architekturze słowackiej XX wieku okres międzywojenny uważa się za najbardziej udany². Wiązał się bowiem z powstaniem autentycznej architektury lokalnej i wkroczeniem do niej funkcjonalizmu. Mimo, że w następ-

stwie I wojny światowej Słowacja borykała się z problemami gospodarczymi i recesją, nastąpił wówczas nie notowany dotąd rozwój budownictwa.

Na rozwój modernizmu w architekturze słowackiej wpłynął bezpośrednio proces demokratyzacji i liberalizacji społecznej. Prawie w każdym mieście powstawały szkoły, a także budynki klubów sportowych i stowarzyszeń kulturalnych, takich jak Sokół czy YMCA. Swoich siedzib potrzebowały też powstające instytucje rządowe, towarzystwa ubezpieczeniowe i sanatoria. Rodząca się koncepcja nowoczesnego mieszkania w połączeniu z procesem konsolidacji rynku nieruchomości wpłynęły na rozwój budownictwa mieszkaniowego. Układ przestrzenny wznoszonych budynków, ich cechy konstrukcyjne i formalne odzwierciedlały idee nowej architektury na Słowacji.

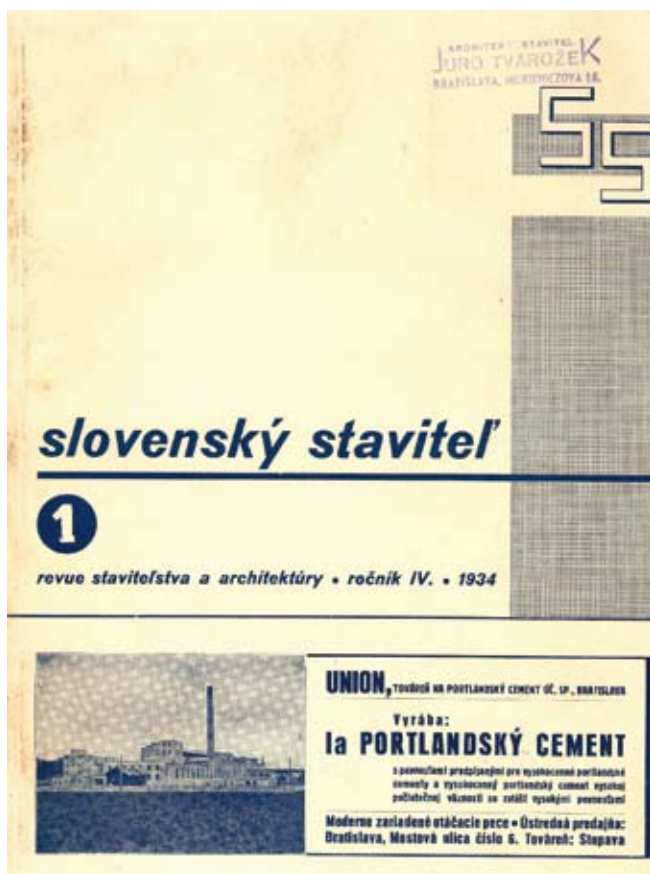
Ważną rolę w recepcji architektury modernistycznej na Słowacji odegrały powstałe w 1931 roku czasopisma poświęcone architekturze, takie jak „Forum” i „Slovensky staviteľ”

1. Plac Republiki w Bratysławie na początku lat 30-tych. (Fot. Archiwum Miejskie w Bratysławie, Hofer)

1. Ritter William, *O Slovákoch*, Elán 1931.

2. Więcej o tym okresie w słowackiej architekturze znaleźć można w następujących monografiach: Moravčíková Henrieta, *Der Haupttrend – Modernisierung. Slowakische Architektur in zwanzigen und dreissigen Jahren* [w:] *Architektur Slowakei. Impulse und Reflexion*, p. red. A. Stiller, Š. Šlachta. Wien, Verlag Anton Pustet 2003, s.158 – 180.; Dulla Matúš, Moravčíková Henrieta, *Architektúra Slovenska v 20. storočí*. Bratislava, Slovart 2002; Moravčíková Henrieta, *Slovakia*. [w:] Sharp Dennis, Cooke Catherine (ed.), *The Modern Movement in Architecture*, Rotterdam, 010 Publishers 2000, s. 233 – 240.; Foltyn Ladislav, *Slovakische Architektur und die tschechische Avantgarde 1918 – 1939*, Dresden, Verlag der Kunst 1991.

2. Okładka pisma architektonicznego „Slovenský stavitel”

(„Słowacki Budowniczy”). Można w nich było przeczytać o głównych problemach modernizmu, zobaczyć najlepsze dzieła rodzimej architektury modernistycznej, a także przykłady zagraniczne, zwłaszcza Le Corbusiera i architektów niemieckich.

Skutecznym propagatorem modernizmu na Słowacji była też *Škola umeleckých remesiel* (Szkola Rękodzieła Artystycznego) w Bratysławie.

3. Słowacki Klub Artystyczny w Bratysławie, 1926, arch. Alois Balán, Jiří Grossmann. (Fot. Słowackie Archiwum Architektoniczne Ustarch Sav, Bratislava)

wie. Choć założona została w 1928 roku jako zwykła szkoła zawodowa, zyskała sobie międzynarodową renomę dzięki współpracy z *Bauhausem* i szkołami artystycznymi *Vchutemas* w Rosji Sowieckiej. Zajęcia w szkole prowadzili przedstawiciele miejscowej awangardy, a nawet takie międzynarodowe gwiazdy jak László Moholy-Nagy i Hannes Meyer³.

Demokracja, społeczeństwo o charakterze obywatelskim, a do tego różnorodność narodowościowa, wyznaniowa, polityczna i kulturowa – wszystko to określało zorganizowany i wielowymiarowy charakter słowackiego modernizmu. W owym czasie w Słowacji nie było żadnej uczelni kształcącej architektów, a działający tutaj przedstawiciele tego zawodu odebrali wykształcenie w sąsiednich ośrodkach europejskich, takich jak Budapeszt, Wiedeń, Praga czy Monachium. Ośrodki te najsilniej więc oddziaływały na sposób pojmowania modernizmu w Słowacji. Dzięki owemu pluralizmowi przedstawicielami modernizmu mogli być tu w tym samym czasie z powodzeniem tacy architekci jak konserwatywny i pragmatyczny Słowak Emil Belluš, awangardowy lewicowiec Jude Friedrich Weinwur i dobrze wykształcony czeski postępowiec Alois Balán.

Najwcześniejsze dzieła modernistyczne – estetyka nietynkowanej cegły

W Słowacji estetykę nietynkowanej cegły postrzegano jako „pomost do architektury modernistycznej”. Pozwalała ona architektom zrezygnować z tradycyjnych zdobień, jednocześnie

3. *Das Bauhaus im Osten: Slowakische und tschechische Avantgarde 1928 - 1939*, Exhibition catalogue, p. red. S. A. Ostfildern-Ruit. Leverkusen, Städtisches Museum, Verlag Gerd Hatje 1997; Mojžišová Iva, *Škola umeleckých remesiel v Bratislave a Bauhaus*, „ARS”, 1990, s. 43 - 54

nie powodując wrażenia „pustej” fasady, jak w przypadku powierzchni otynkowanych.

Pawilon *Umelecká beseda slovenská* (Słowacki Klub Artystyczny, 1926) na brzegu Dunaju w Bratysławie symbolicznie uważa się za pierwsze dzieło funkcjonalizmu w Słowacji. Młodzi architekci, Alois Balán i Jiří Grossmann, zaprojektowali budynek konstruktywistyczny w formie, wykonany z nietynkowanej cegły, z dużym świetlikiem nad główną salą wystawową.

Przekonanie, że materiał ten jest właściwym środkiem wyrazu dla modernizmu, przyświecało też Klementowi Šilingerowi, kiedy projektował pierwszy akademik w Słowacji – *Lafranconi* w Bratysławie (1927). Także pierwsze modernistyczne dzieło Artura Szalatnaia, dom zdrojowy *Sina* (1931) w Trenczyńskich Cieplicach, to budynek wzniesiony w tej konwencji.

Modernistyczna willa

Największy wpływ nowych idei – idei funkcjonalizmu – widzimy w budownictwie mieszkaniowym. Nowe układy przestrzenne, nowe materiały i technologie zrewolucjonizowały tradycyjne wartości środowiska mieszkaniowego. Jednakże ducha epoki w największym stopniu odzwierciedlały nowoczesne wille; one też były wyznacznikiem statusu ówczesnej elity społecznej.

Połączenie życzeń klienta z ideami architekta przyniosło wielce interesujący rezultat w przypadku willi dyrektora prosperującej bratysławskiej drukarni, Karola Jaroña (Bratysława, 1930). Poprosił on o zaprojektowanie domu dla siebie młodego bratysławskiego architekta, Aloisa Balána - znanego już projektanta Słowackiego Klubu Artystycznego. Realizując to zadanie architekt chciał pokazać „kulturę mieszkania swojego czasu” i udało mu się połączyć racjonalny, otwarty plan z artystyczną, pełną ekspresji bryłą.

Budowa nowoczesnej willi była też mazurem ambitnego prawnika, Jaroslava Dvořáka - przyszłego sekretarza stanu w słowackim ministerstwie oświaty - i jego żony, znanej pisarki słowackiej, Zuzki Zguriški. Zaprojektowana przez Jindřicha Merganca willa (Bratysława, 1934), z wielkim salonem z galerią i wspaniałym widokiem na miasto, stała się modnym miejscem spotkań bratysławskich artystów i polityków.

Czasem jednak idea nowoczesności nie bardzo odpowiadała klientom, zwłaszcza wtedy, kiedy proponowane rozwiązania były zbyt radykalne. Fridrich Weinwurm i Ignác Vécsei zaprojektowali w 1929 roku willę dla znanego w Bratysławie adwokata, Arpáda Lengyela. Nadali jej wyrazistą formę funkcjonalistyczną, wpisując ją starannie w otaczający krajobraz. Klientowi jednak otwarte i puste przestrzenie wewnątrz domu oraz „nagie” fasady graniastosłupowej bryły wydawały się nie dość „przytulne” i zbyt awan-

4. Willa Jaroň w Bratysławie, 1930, arch. Alois Balán, Jiří Grossmann. (Fot. Słowackie Archiwum Architektoniczne Us-tarch Sav, Bratislava)

gardowe. Zaprościł więc słynnego wiedeńskiego architekta, Josefa Hoffmanna, aby ten wyposażył wnętrze w meble, obicia i szkło pochodzące z *Wiener Werkstätte*. Podobny los spotkał inny projekt tych samych architektów – willę Oskara Pfeffera (Bratysława, 1936), stanowiącą jedno z najlepszych dzieł funkcjonalizmu na Słowacji. Wiedeński architekt, Ernst Schwadron, nadał jej jednak bardziej „swojski” charakter projektując wystrój wnętrza.

Modernistyczne wille powstawały nie tylko w Bratysławie. Poza stolicą też budowano wyróżniające się domy jednorodzinne, przenosząc idee modernizmu na słowacką prowincję. Najciekawsze tego typu realizacje to trzy wille w Topločanach, zbudowane według projektu Eugena Rosenberga, późniejszego założyciela znanej brytyjskiej pracowni architektonicznej Yorke, Rosenberg & Mardall.

Budownictwo socjalne

Jednym z głównych problemów społecznych w Europie po I wojnie światowej był brak mieszkań. Kulminacyjnym punktem zainteresowania architektów budownictwem socjalnym był II kongres CIAM we Frankfurcie w 1929 roku, którego tematem było „Mieszkanie minimum”.

Architektura słowacka natychmiast podjęła ten problem, a zwłaszcza czołowy przedstawiciel lewicowego ruchu społecznego w Słowacji - architekt Fridrich Weinwurm. Nie tylko zaprojektował on kilka inwestycji z dziedziny budownictwa socjalnego, ale był też jednym z wydawców lewicowego miesięcznika „Nová Bratislava” oraz organizatorem wielu prelekcji i działaczem politycznym.

Już w 1931 roku Weinwurm wspólnie ze swym kolegą, Ignácem Vécsei, zaprojektowali osiedle „minimalnych mieszkań” *Unitas* w Bratysławie (1932). Rozplanowanie całego osiedla, konsekwentna orientacja budynków na kierunek wschód-zachód, układ mieszkań oraz zaproponowane meble z rurek stalowych odzwierciedlały najnowsze tendencje światowe. W momencie swego powstania osiedle *Unitas* stanowiło jedyny w swoim rodzaju przykład nowoczesnego budownictwa. Było prezentowane w kilku specjalistycznych magazynach i książkach, w tym w znanej monografii pod redakcją Karela Teige *The Minimal Flat*.

Unitas, podobnie jak dwa nowe osiedla komunalne powstające wówczas w Bratysławie według projektu Emila Belluša (1931) i Josefa Nowotnego (1928), zainicjowały na Słowacji dyskusję na temat budownictwa mieszkaniowego. Toczyła się ona równoległe do dyskusji międzynarodowej o takich problemach jak idealny układ osiedla względem centrum, odizolowanie od funkcji uciążliwych, rozmieszczenie poszczególnych stref funkcjonalnych w mieszkaniu oraz ich właściwa wielkość i proporcje. Dyskusji tej na Słowacji sprzyjał prężny rozwój budownictwa mieszkaniowego, stymulowany przez nową ustawę obowiązującą od 1930 roku i umożliwiającą większą elastyczność finansowania inwestycji.

I znów wspomniani już lewicowi architekci, Fridrich Weinwurm i Ignác Vécsei, byli autorami

najbardziej innowacyjnego projektu mieszkaniowego tamtych czasów – osiedla *Nova Doba* (Bratysława, 1932-1942). Był to zespół małych mieszkań, zamówiony przez Spółdzielnię Drobnych Pracodawców i Pracowników, które składało się z sześciu szeregowców rozmieszczonych w trzech jednostkach. Wszystkie mieszkania zostały tu starannie rozplanowane oraz zaopatrzone w centralne ogrzewanie i bieżącą wodę – ciepłą i zimną. Na osiedlu *Nova Doba* po raz pierwszy w budownictwie mieszkaniowym Słowacji zastosowano szkieletową konstrukcję stalową i ścienne płyty warstwowe.

Modernistyczne miasto

Boom budowlany lat 30-tych XX wieku wpłynął na rozwój i ogólną atmosferę kilku słowackich miast. Powstawały nowe, modernistyczne dzielnice, a architektura nowoczesna wkraczała też do centrów miast zabytkowych. Zjawisko to było najbardziej widoczne w stolicy Słowacji, Bratysławie. Leopold W. Rochowanski, autor znanej książki podróżniczej *Columbus in der Slowakei*, pisał o Bratysławie jako o mieście „w którym wyburza się całe ulice budując na ich miejscu nowe i niszcząc w ten sposób obiekty, które jeszcze długo mogły służyć”, a także o mieście w którym „architekci chcą projektować tylko modernistyczne domy”⁴. Rzeczywiście, w okresie międzywojennym powstały w Bratysławie nowe ulice, place i dzielnice, co miało wpływ na charakter miasta znacznie większy niż w jakiegokolwiek innej stolicy europejskiej.

W 1929 roku odbył się międzynarodowy konkurs na nowy plan urbanistyczny dla Bratysławy. Choć konkurs nie został rozstrzygnięty, kilka pomysłów zostało później wprowadzonych

4. Rochowanski Leopold Wolfgang, *Columbus in der Slowakei*. Bratislava, Eosverlag 1936, s. 91

5. Zespół mieszkalny *Nová Doba* w Bratysławie, 1932 – 1942, arch. Fridrich Weinwurm i Ignác Vécsei. (Fot. Archiwum Miejskie w Bratysławie, Hofer)

w życie. Jednym z nich była przebudowa terenu za murami starego miasta gdzie dotychczas istniało targowisko, na nowy plac zwany Placem Republiki. Rozpoczęły tam budowę swych siedzib najbardziej prestiżowe instytucje w kraju. Jednym z pierwszych wzniesionych tam obiektów była Miejska Kasa Oszczędnościowa (J. Tvarožek, 1931) – pierwszy w Słowacji budynek z kurtynowymi ścianami. Kilka lat później powstał na tym placu pierwszy wysokościowiec w Czechosłowacji – 11-piętrowy Dom Manderli (Ch. Ludwig, E. Spitzer, A. Danielis, 1934).

Najbardziej reprezentacyjna była jednak siedziba Rolniczej Spółdzielni Kredytowej – tzw. Domy Spółdzielcze (E. Belluš, 1939). Na parterze tego wspaniałego, złożonego z trzech budynków kompleksu, mieściła się hala bankowa, sklepy, kawiarnie i kino. Na wyższych piętrach umieszczono biura i mieszkania. Modernistyczny wizerunek, przestronność i dbałość o szczegóły cechowały nie tylko Domy Spółdzielcze Rolniczej Spółdzielni Kredytowej, ale większość reprezentacyjnych zespołów budowanych w latach 30-tych w Bratysławie.

Być może jedynym wyjątkiem był Dom Usługowy Baty (V. Karfik, 1930), wybudowany w północnej pierzei tego samego placu. Firmie „Bata” bardziej zależało na unifikacji, industrializacji i standaryzacji niż na reprezentacyjności. Zasady te miały decydujący wpływ na kształt architektoniczny Domu Usługowego. Prefabrykowana konstrukcja szkieletowa i inne elementy konstrukcyjne zastosowane przy jego budowie były standardowymi elementami stosowanego przez „Batę” systemu budownictwa. Przemysłowy wygląd budynku był powodem protestów mieszkańców Bratysławy – zresztą nieskutecznych.

Firma „Bata” wznosiła swoje budynki nie tylko w Bratysławie, ale praktycznie w każdym mieście kraju. Co więcej, zbudowała dwa przemysłowe miasta na Słowacji: Batovany i Batizovce. Miasta te, urządzone zgodnie z zasadami idealnego miasta przemysłowego, stanowią najbardziej reprezentatywne osiągnięcie modernistycznej urbanistyki na Słowacji.

Coś dla zdrowia

W związku z organizowaną w latach 20-tych szeroką opieką zdrowotną, zakłady ubezpieczeń społecznych rozpoczęły budowę szeregu nowych biurów, szpitali, ośrodków leczniczych i sanatoriów. W toku tych działań powstało na Słowacji kilka znakomitych dzieł architektury modernistycznej. Jedno z pierwszych, być może najlepsze, to sanatorium *Machnáč* (1932) w Trenczyńskich Cieplicach, zaprojektowane przez znamienitego przedstawiciela praskiej awangardy Jaromira Krejčara. W momencie powstania sanatorium było największym budyn-

6. Miejski Bank Oszczędnościowy w Bratysławie 1931, arch. Juraj Tvarožek, (Fot. Matica slovenská, Martin)

kiem w całym resorcie zdrowia. Jego rozplanowanie podporządkowane było zasadom funkcjonalizmu. Sanatorium składało się bowiem z dwóch części: dwukondygnacyjnego skrzydła obejmującego hol, restaurację i salę klubową, oraz pięciokondygnacyjnego hotelu z tarasem na dachu. Żelbetowy szkielet umożliwiał otwarty układ przestrzenny części ogólnodostępnej, przy wyrafinowanym układzie pokoi i korytarzy, rzutującym na wspaniałą fasadę sanatorium.

Czymś w rodzaju kontrapunktu w stosunku do obiektów sanatorium była letnia pływalnia *Zelená žaba* (1937), zbudowana po drugiej stronie uzdrowiska. Zaprojektował ją inny znakomity przedstawiciel czeskiej awangardy – Bohuslav Fuchs. Podczas gdy sanatorium *Machnáč* było wyraźnie przykładem funkcjonalizmu bauhausowskiego, w przypadku pływalni widać już przesunięcie w kierunku bardziej organicznego rozumienia estetyki modernizmu.

Podobnie jak w Trenczyńskich Cieplicach, ciekawe architektonicznie budynki modernistyczne powstawały też w innych słowackich uzdrowiskach. Wśród nich na szczególną uwagę zasługują Pieszczany, w których budowała się najwięcej. Była to zasługa dyrektora uzdrowiska, który dobrze rozumiał na czym polega nowoczesna balneologia, a także nowoczesna organizacja uzdrowiska. To on był inicjatorem budowy mostu dla pieszych, łączącego położone na przeciwległych brzegach Wagu obiekty uzdrowiskowe. Most, zwany Mostem Kolumnowym

(E. Belluš, 1933), jest jednym z najlepszych dzieł architektury modernizmu na Słowacji. Bellušowi udało się połączyć w projekcie funkcjonalną organizację i innowacyjność techniczną z wyczuciem miejsca, pięknymi detalami i stylową nowoczesnością formy.

Bodajże ostatnim dziełem modernistycznym okresu międzywojennego w Słowacji był obiekt związany również z ochroną zdrowia - Regionalny Zakład Ubezpieczeń Społecznych w Bratysławie (A. Balán, J. Grossmann, 1939). W budynku tym widoczne są wpływy modernistycznych obiektów reprezentacyjnych wznoszonych wówczas w Pradze. Zaprojektowano go wokół trzykondygnacyjnego holu głównego, dzieląc na część biurową, kliniczną i szpitalną. Wolny plan części klinicznej, wsparte na kolumnach zaokrąglone narożniki, poziome okna i cennione przez pacjentów tarasy na dachu to najwyraźniejsze na Słowacji przykłady opartej na corbusierskich zasadach architektury modernistycznej.

Rok 1939, a więc rok ukończenia budowy Regionalnego Zakładu Ubezpieczeń Społecznych - uważany jest za ostatni rok aktywności awangardy w Słowacji. W marcu 1939 r. powstało nacjonalistyczne państwo słowackie, a ziemie czeskie stały się częścią niemieckiego imperium. To miało oczywiście wpływ zarówno na sytuację ogólną kraju, jak i na jego architekturę. Wielu czeskich architektów zmuszono do opuszczenia Słowacji, a architektom pochodzenia żydowskiego zabroniono prowadzenia działalności zawodowej. Kilku architektów zginęło w czasie wojny. Nowe państwo miało orientację proniemiecką

i prowłoską w sensie politycznym i kulturalnym, stąd architektura słowacka stała się bardziej konserwatywna i tradycyjna.

W okresie powojennym, nawet jeśli awangardowy modernizm pojawił się w pracach pokolenia dawnej awangardy architektonicznej, nie miał on jednak już tej czystości stylu i wyrazistości co przed wojną.

Architektura funkcjonalizmu i jej ochrona

Bez wątplenia, koniec XX wieku stworzył korzystniejsze niż wcześniej warunki do badań nad architekturą modernistyczną. Dystans historyczny, doświadczenie postmodernizmu i oczywiście pogłębiona znajomość dziejów modernizmu pozwalają mu przyglądać się bez entuzjastycznego zaangażowania jego twórców i bez sceptycyzmu jego krytyków. Uczni zaczęli w sposób bardziej obiektywny patrzeć na architekturę funkcjonalistyczną Słowacji i jej wartości kulturowe w latach 90-tych. Pojawiły się liczne monografie i artykuły, które odzwierciedlają świadomość istnienia modernizmu w słowackiej architekturze i jego recepcję. Już w 1994 roku, utworzona cztery lata wcześniej słowacka grupa robocza DOCOMOMO opublikowała rejestr czołowych dzieł architektury modernizmu w Słowacji⁵. Obejmuje on 29 obiektów architektonicznych, które wkrótce potem zostały wpisane do rejestru zabytków Republiki Słowackiej. Od tamtej pory

5. *Top register - Slovakia*, K. Kubičková (red.), Bratislava, SAS 1994 (ISBN 80-88757-03-7). W 1995 r. rejestr został opublikowany w specjalnym wydaniu czasopisma naukowego „Architektúra & Urbanizmus”.

7. Most Kolumnowy w Pieszczanach, 1933, inż. Emil Belluš. (Fot. Muzeum Narodowe w Bratysławie)

8. Sanatorium Machnáč w Trenčianskych Ciepliacach, 1932, arch. Jaromír Krejcar. (Fot. Słowackie Archiwum Architektoniczne Ustarch Sav, Bratysława)

DOCOMOMO Słowacja pracuje nad rejestrem i dokumentacją wpisanych na jego listę obiektów. Obecnie rejestr ten obejmuje 49 obiektów architektury modernistycznej i nie jest jeszcze zamknięty⁶. Po nowojorskiej konferencji międzynarodowej DOCOMOMO poświęconej późnemu modernizmowi, naukowcy słowaccy skupili swą uwagę badawczą na dziełach tej epoki.

Chociaż rejestr krajowy jest dobrze opracowany, a jego archiwum zapewnia dostęp do podstawowych informacji o wpisanych obiektach, praktyki ochrony i renowacji nie można uznać za sukces. Najwcześniejsze przykłady rewaloryzacji obiektów architektury funkcjonalistycznej pochodzą z przełomu lat 80-tych i 90-tych. Mieszczą się w Bratysławie stacja kolei linowej (E. Belluš, 1930, projekt rewaloryzacji J. Bahna, 1988), a także Słowacki Klub Wioślarski (E. Belluš, Bratysława 1931, rewaloryzacja J. Fecanin, H. Kucpec, Š. Polakovič, 1993), to przykłady rezygnacji z zachowania oryginalnych elementów i materiałów na rzecz ich postmodernistycznej interpretacji. Ten sam sposób prowadzenia prac remontowych dominuje także w pierwszych latach XXI wieku. Widać to na przykładzie ukończonej w 2001 r. renowacji Miejskiej Kasy Oszczędnościowej w Bratysławie (J. Tvarožek, 1931, rewaloryzacja J. Bahna).

6. *DOCOMOMO National Register*, H. Moravčíková, M. Dulla i inni (red.), „Architektúra & Urbanizmus”, R. 40 (2006), No. 3 – 4, s. I – XXXIV.

Obecnie w rejestrze urzędu konserwacji zabytków Republiki Słowackiej znajduje się 225 pozycji architektury modernistycznej, z których większość pochodzi z pierwszej połowy XX wieku. Niestety, ani możliwości ani doświadczenie zawodowe pracowników urzędu nie są wystarczające dla właściwego monitoringu i kontroli prac budowlanych, prowadzonych w odniesieniu do uznanych za zabytkowe budynków modernistycznych. Wynikiem takiej sytuacji są niepożądane przebudowy, niszczenie elementów wartościowych, nieprofesjonalna konserwacja budynków lub zupełny jej brak. Tylko nieliczne spośród objętych ochroną dzieł architektury modernistycznej zostały odnowione w sposób, który można by uznać za przynajmniej zadawalający.

Charakterystyczną ilustracją tej sytuacji jest stan obecny sanatorium *Machnáč* w Trenčianskych Ciepliacach – prawdopodobnie najlepszego dzieła słowackiego funkcjonalizmu. Wytyczne dotyczące jego renowacji wydane przez urząd konserwacji zabytków są tak rygorystyczne, że właściciel budynku nie jest w stanie im sprostać. Skutek jest taki, że budynek od pięciu lat stoi pusty i stopniowo niszczeje.

W tym kontekście należy stwierdzić, że tak jak w przypadku ochrony wszelkich obiektów historycznych, potrzebna jest w pierwszym rzędzie społeczna akceptacja dla tego typu działań w odniesieniu do zabytków architektury modernistycznej. Tylko wtedy bowiem można zapewnić

przetrwanie wartości, które one reprezentują. Na plan pierwszy wysuwa się też konieczność wnikliwych badań i dokumentacji architektury modernistycznej. Ich wynik, prowadzone inwentaryzacje i opisy elementów historycznych, zbiory rysunków i fotografii mogą w przyszłości w wielu przypadkach być jedynym śladem istnienia tej niezwyklej architektury.

Henrieta Moravčíková, doc. dr inż. arch.,
Instytut Budownictwa i Architektury Słowackiej Akademii Nauk w Bratysławie,
specjalizuje się w historii, teorii i krytyce architektury
www.ustarch.sav.sk